

Keywords: *Commission on the organization and regulation of traffic in Kyiv, State Automobile Inspectorate, road safety, crashes, accident rate.*

КАНОНІЧНЕ ПРАВО

*Бондаренко В. Д., Андрусичин Б. І.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова*

ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНІ ПРАВОВІДНОСИНИ НОВОГО ЧАСУ (XVIII – XIX СТ.)

У статті авторами висвітлюються тенеза відносин держави і Церкви періоду Нового часу у контексті спроб модернізму примирити Церкву і демократію та становлення нової соціальної доктрини.

Ключові слова: *держава, Церква, державно-церковні відносини, індустріальне суспільство, реформи Йосифа II, модернізм, церковне право, Новий час, конкордати, буржуазія, соціальна доктрина Церкви.*

Епоха Реформації покликала до життя новий суспільний рух XVII ст. – Просвітництво, в основі якого лежало відстоювання права людини на освіту і культуру. Водночас просвітителі принижували або відкидали зовсім роль вищого розуму, який згідно з церковним вченням, з'єднає людину з Богом. З початку XVIII ст. почався період радикального перегляду філософами ідей, що відвертали їх від офіційного християнства. Коли до процесу дехристиянізації почали залучатися і представники еліти, то він зачепив і народні маси, перш за все сільських мешканців, переважно не письменних, що тут же проявилось у падінні суспільної моралі. Чи не на перший план вийшла жадаба до грошей, до наживи, що свідчило про певну реанімацію поганських впливів.

У своїй масі священики не змогли протистояти виклику Просвітництва, нападкам філософів на релігію тощо. Показово, що ідеї Просвітництва знайшли прихильників і серед духовенства.

Середньовічний режим, що вийшов з феодалізму Церква зробила своїм, надавши йому легітимності через союз із державою, через помазання, шляхом життя в симбіозі із суспільством, символом чого можна вважати книгу записів актів громадянського стану в руках католицького духовенства. Цей старий режим і привів до своєрідного поневолення католицизму у XVIII ст. [1, 153].

Ідеї Просвітництва використав згодом політичний режим Французької революції і робив відповідні висновки стосовно релігії.

У процесі історичного розвитку, підкреслює В. І. Лубський, ставлення буржуазії до релігії визначається конкретними соціально-економічними умовами, перш за все становищем класу капіталістів у суспільстві, характером його боротьби за владу та збереження свого панівного становища, позиціями, які займає в цій боротьбі Церква.

На ранніх етапах розвитку капіталізму в Європі для буржуазії характерні виступи проти пануючої Церкви та проти висвітлення нею феодального ладу у теологічній формі під прапором Реформації, але не знищення релігії.

Коли Європа вийшла із Середньовіччя, вільний розвиток буржуазії став вже несумісним з феодальною системою. Однією з головних перешкод на шляху революційної боротьби була Католицька церква, яка виступала у якості найбільш загального синтезу та найбільш загальної санкції існуючого “старого порядку”. Перш ніж вступити у боротьбу з феодалізмом, необхідно було зруйнувати всю його центральну священну організацію, а будь-який суспільний рух проти феодальних відносин був неможливим без того, щоб не зірвати з них ореол святості. Таким чином, за період революційної боротьби за знищення феодалізму буржуазія стає супротивником не тільки пануючої церкви, але більш або менш релігії загалом.

Відносини між буржуазією та Церквою склалися і розвивалися в різних країнах неоднаково. Їх зміст та форми залежали, перш за все, від політичного ладу.

У таких державах, як Англія, де буржуазія прийшла до влади внаслідок компромісу з дворянством, зацікавленим у збереженні феодальних інститутів, її виступи проти національної Церкви мали поміркований характер, оскільки Церква являла собою значну силу, на яку можна було спертися у протистоянні з пролетаріатом, що вже почалося. Ставлення до релігії англійської буржуазії знайшло вираження у низці правових актів. У період інdependentської республіки було проголошено свободу совісті та ліквідовано державну Англійську Церкву. Після реставрації монархії у 1660 р. буржуазія і обуржуазне дворянство домоглися підписання Карлом II “Бродської декларації”, де обіцялося зберегти свободу совісті для всіх підданих. Але незабаром Карл II, якого підтримувала феодальна аристократія, почав переслідувати пуритан. “Акт про присягу” 1673 р. зобов’язував всіх чиновників причащатися в Англійській Церкві, визнавав верховенство короля над Церквою і передбачав вигнання з державного апарату осіб, релігійні переконання котрих суперечили догматам Англійської Церкви. Дискримінація католиків і пуритан продовжувалася до 1829 р. Яків II, ставши королем Англії у 1685 р., прагнув відновити католицьку релігію, але не зміг втриматися на престолі.

“Біль про права” 1689 р., що був прийнятий після усунення Якова II, внаслідок чого буржуазія стала визнаною частиною пануючих кланів, є яскравим вираженням підтримки буржуазією Англійської Церкви. Цим правовим актом Англія “на вічні часи” проголошувалася протестантським королівством, в якому не припускається католицька релігія. “Біллем про права” та “Актом про подальше обмеження корони та краще забезпечення прав та вільностей підданого” (1701 р.) в Англії було поновлено державну Церкву, “але вже не в попередньому вигляді, не у вигляді католицизму з королем, який відіграє роль папи; тепер вона була сильно забарвлена кальвінізмом”, тобто відповідала інтересам капіталістів.

Перетворившись в один з пануючих класів, буржуазія почала активно використовувати релігію для придушення опору народних мас.

Чартиський рух та інші революційні виступи в Європі 1830-1849 рр., не залишаючи сумнівів в тому, що пролетаріат перетворюється в головного ворога капіталістичного ладу, сприяли зміцненню союзу англійської буржуазії та церкви.

Держава виявляла всебічну підтримку Англiканській Церкві, виступала проти невіруючих та прибічників інших віровизнань. Закони XVII-XVIII ст. позбавили ірландців, які сповідували католицизм, політичних і громадських прав. Невизнання англiканського віровчення було віднесене до рангу державного злочину, атеїсти переслідувалися у судовому порядку, активно застосовувався закон, який встановлював кримінальну відповідальність за уникнення від відвідування Церкви у неділю.

У Франції, яка традиційно вважалася “старшою дочкою Церкви” наприкінці XVIII ст. інтереси буржуазії та феодальної аристократії знаходилися у непримиримому протиріччі, яке включало можливість компромісу між цими класами. Буржуазія тут виступала як представник трудящих мас за умови, що пролетаріат ще не являв для неї серйозної небезпеки. Разом з тим і народні маси визріли для революційного виступу без теологічної оболонки. Цьому сприяло особливе становище католицької Церкви, економічні й політичні позиції якої у Франції не були підірвані Реформацією. Зберігши свої володіння, феодальні привілеї і право на десятину, Церква викликала ненависть у селянства й міського плебсу. Ось чому Французька революція була першим в історії повстанням буржуазії, котре повністю скинуло з себе релігійні шати, в котрому боротьба була проведена на відкрито політичному ґрунті і доведена до кінця, до повного знищення аристократії.

Велика Французька революція як одна з найважливіших складових епохи Просвітництва, зруйнувала старий середньовічний порядок, запропонувала Церкві абсолютно нові умови життєдіяльності. Всі питання, які стосувалися громадського життя від Церкви перейшли до держави.

В епоху Просвітництва теорія і практика юрисдикційної системи регалізму, який, зокрема, у Франції набув національної форми галіканізму не була подолана, а знову стала актуальною, особливо у німецькому середовищі і виразилася у політиці німецьких імператорів під назвою “феброніанізм” (від Юстина Фебронія – псевдонім німецького богослова Ніколи Гонтгейма (1701 – 1790 рр.)) – течія в німецькому католицизмі, яка виступала за створення національної німецької католицької Церкви, частково вільної від втручання папської влади. В трактаті, опублікованому латиною Феброній відстоював тезу демократичної Церкви, в якій єпископам належала роль глави Церкви, разом з почесним Приматом, репрезентованим Папою, разом з тим, щоб закони кожного царства були пошановувані в Римі. Папа, хоч і є опікуном Церкви, центром церковної єдності, але йому не належить влада юрисдикції, відповідальність за стан релігійних справ у своїх країнах покладається на місцевих князів. Обґрунтовується абсолютний антипапський національний єпископалізм і свобода місцевих Церков з власним особливим законодавством перед централізованим підпорядкуванням Риму. Названі доктрини були панівними у XVIII ст. у релігійній політиці багатьох держав, служили основою боротьби їхніх володарів проти папського авторитету і були подолані на I Ватиканському Соборі, який урочисто ствердив Примат юрисдикції Папи Римського.

Значний інтерес у рамках розгляду державно-церковних відносин у добу Нового часу становлять погляди визначного вченого, філософа-гуманіста, державного і політичного діяча Чехословаччини Томаша-Гарріґа Масарика (1850-1937 рр.), який

філософію та політику Нового часу визначав як протестантськи спрямовану. На його думку, “особливо протестантськими є сучасний парламентаризм та конституціоналізм. Вони мають англійське походження. У католицькій країні англіканський парламент є панівним. На думку вченого релігійні уявлення католицизму є одноставним, всеосяжним, сповненим численних догм світоглядом, що не дає можливості для вираження індивідуальності, а об’єднує людей як націю Христа під дахом Церкви, тобто є єдиним народом з його волею, спрямованою на безпомилкову рівність. На сторінках праці “Світова революція” Масарик, торкаючись проблеми ідеї народної волі на прикладі Німеччини, підкреслює, що політична ідея Німеччини, сформувалася під впливом Пруссії, котра, захопивши панівне становище в Німеччині, прийняла протестантизм, внаслідок якого протестантська й національна держава продовжила “католицький, наднародний, дійсно католицький імперіалізм”. Отже, підкреслює Т. Масарик, “Пруська Німеччина замінила католицьку ідею католицької Римської імперії на ідею погансько-римську й націоналістичну”. Історія католицизму, на погляд вченого, переконливо засвідчила, що “всезагальність і єдність не захищає від помилок” [2, 9].

Під впливом ідей феброніанізму знаходився австрійський імператорський Дім. Син Франца I і Марії Терезії її співрегент (1765 – 1780 рр.), Йосиф II (1741 – 1790 рр.) з 1780 по 1790 рр. імператор Священної Римської імперії був провідником заснованої ним системи “йосифізму”. Релігійна політика йосифізму, що здійснювалася у дусі Просвітництва, охопила також Австрію, де правив брат Йосифа II, ерцгерцог Леопольд. Політика йосифізму поширювалася і на підконтрольні короні українські землі Галичини і Буковини. Принцип контролю релігії і опіки місцевої Церкви призвів до ліквідації чернечих орденів картезіанців кармелітів, камальдумів, закривши 642 братства і 738 монастирів, водночас бенедиктіанці та інші могли існувати (залишилось ще близько 1450 монастирів) лише за умови їхньої праці на суспільно-корисній ділянці – доглядати за хворими, займатися освітою. Відчужене в результаті секуляризації майно відходило у “Особливу Загальну релігійну касу”, кошти з якої ішли на будівництво нових церков та утримання парафіяльних священиків, які перебували під покровительством імператора. Йосиф II включив у державну сферу питання внутріцерковного життя (про число свічок, які мали горіти під час відправ, про число мес та вівтарів у кожній церкві, про молитви, про свята, про часослови, про типи заборонених та дозволених молитов тощо) [3, 322-323].

Політика імператора щодо Церкви не змінилося навіть після особистого візиту до Відня 1782 р. папи Пія VI (1775 – 1799 рр.), хоч католицька релігія залишалася єдиним віровизнанням держави і її міністри користувалися привілеями та недоторканістю.

Внаслідок реформи Йосифа II, чорне духовенство Риму змінилося на місцеве біле духовенство. Священик перетворився на чиновника духовного відомства і був поставлений під контроль світського начальника, зобов’язувався пояснювати віруючим урядові накази і у всьому допомагати світським чиновникам. Зарплату духовенство мало отримувати з казни, а єпископська присяга була змінена так, що на перше місце виходила обіцянка бути вірним імператорові, в той час як попередня формула у перший ряд ставила вірність Папі.

Водночас віротерпимість була забезпечена щодо лютеран, кальвіністів і

православних. Регалізм проявляється також у Італії, Іспанії та Португалії, хоч не набув там антиримського рівня, а зберіг місцеві масштаби [4, 58-60].

Велика французька революція 1789 р. спочатку не була антирелігійною. Вона лише певним чином відображала поширені галіканські переконання. Проте після падіння монархії, різноманітні режими, які змінювали один одного, організовували систематичну дехристиянізацію, що проявилася у зміні назв населених пунктів, які іменувалися на честь святих, в календарі неділя була змінена останнім днем декади, заборонялися носіння священничого і чернечого одягу, організація і проведення релігійних процесій тощо [1, 151].

Таким чином Велика Французька революція стала виявом віри людини в можливість абсолютно самостійної зміни спільними зусиллями людського суспільства, ходу історії, здійснення людських прав і свобод.

Французька революція, як всяка класична революція завершила один із найграндіозніших гуманістичних експериментів, який був замішаний на антиклерикалізмі і релігійних переслідуваннях, внаслідок чого перевірці піддалося внутрішнє протиріччя гуманізму, відірваного від духовної основи.

Озброєному виступу проти феодалів і абсолютної монархії, яка стояла на їхньому захисті, зазначає професор В. І. Лубський, передувало створення буржуазією революційно-демократичної ідеології. На противагу теологічному світогляду виставлявся юридичний світогляд, в якому місце догми, божественного права зайняло право людини, місце Церкви зайняла держава. Останнє виражало об'єктивну необхідність в секуляризації держави та громадського життя, що визначається потребами нового економічного ладу, в перетворенні права в пануючу систему регулювання суспільних відносин.

Нові політичні та юридичні ідеї не могли оволодіти масами без звільнення суспільної свідомості від пут середньовічної теології, непохитність якої охороняла католицька Церква. Необхідною передумовою виступу проти феодального ладу була критика католицької релігії, оскільки католицизм був перешкодою до захоплення буржуазією політичної влади.

Ідеологи революційної буржуазії піддали всебічній критиці теологічний світогляд. Католицьку церкву, християнство і релігію загалом, їхні ідеї знайшли вираз у правових актах буржуазії, яка захопила владу. Вже у “Наказі третього стану Генеральним штатам” (1789 р.) говорилося: “Віровизнавальні відмінності не можуть бути перешкодою ні для свободи вступу до шлюбу, ні для цивільної правоздатності”. В прийнятій 26 серпня 1789 р. національними зборами “Декларації прав людини і громадянина, котра у 1791 р. була включена до тексту першої конституції Франції, проголошувався принцип свободи совісті:

“Ніхто не повинен бути покараним за свої переконання, навіть релігійні, якщо їх прояв не порушує громадський порядок, встановлений законом”. Нова “Декларація прав людини та громадянина”, яка є частиною конституції 1793 р., гарантувала кожному “вільне відправлення релігійних обрядів”.

Французька революція ліквідувала церковне землеволодіння й феодальні повинності на користь Церкви. Законом від 24 листопада 1789 р. землі духовенства були передані у “розпорядження нації з зобов'язанням забезпечити належним чином

кошти на витрати культури". 14 квітня 1790 р. Установчі збори затвердили декрет про передачу всього націоналізованого майна духовенства органам місцевого самоврядування, які розпочали його розпродаж.

На початку політичної революції духовенство і само погоджувалося на скасування своїх привілеїв, наприклад, продаж церковного майна для надання фінансової допомоги державі, що перебувала на межі розорення, в той час не вважався грабінництвом. Переслідування Церкви і дехристиянізація почалися після падіння монархії у серпні 1792 р.

Спробу примирення нації і Церкви зробив Бонапарт. Наполеон бачив в релігії не тайну втілення, а тайну соціального порядку: "релігія пов'язує ідею рівності з розумом, що заважає бідняку вбивати багатого". Суспільство, на думку Наполеона, не може існувати без нерівності багатства, а ця нерівність не може існувати без релігії. 15 липня 1801 р. йому вдалося вмовити папу Пія УІІ (1800 – 1823 рр.) підписати конкордат, "як для блага релігії, так і для охорони внутрішнього спокою" Франції. Передбачалося зробити певні зміни в державній Церкві, яка залежала від міністра культів. Згідно конкордату, Церква була прийнята на утримання держави, а духовенство, яке отримувало зарплату від держави, зобов'язувалося зберігати "громадський спокій" і стежити за тими, хто його порушує. Конкордат 1801 р. діяв до 1905 р. [3, 333-334].

Перетворення знайшли відображення у виданих Наполеоном т. зв. семидесяти семи "Органічних статтях" (1802 р.), фактично нав'язаним французьким урядом Церкві односторонньо. Статті ставили католицьке духовенство під сильний контроль держави. Наполеон видав декрет про розпуск релігійних орденів, що викликало напруження у відносинах з Папою.

Наполеон, хоч виставляв себе "покровителем Святого Престолу", в той же час відмовився переглянути "Органічні статті", порушував конкордат і прагнув, в кінцевому підсумку, поставити Папу собі на службу.

Французька революція 1789 р. застала Святий Престол зовсім непідготовленим, і перш за все в тому, щоб протистояти тим ефектам в широкому масштабі, які були нею викликані. Події, зв'язані з Наполеоном і його імперськими амбіціями, частково і на деякий час повернули Церкві політичну роль, яка, однак, зникла з коронацією Наполеона імператором в 1804 р. в Соборі Паризької Богоматері, на якій був присутній папа Пій УІІ. Завоювання французами в 1809 р. Риму, названого "вільним містом" і арешт папи Пія УІІ ознаменували період ув'язнення Папи Римського, який тривав до 1813 р. І лише реставрація (настала після Віденського конгресу 1814 – 1815 рр.), що наступила після наполеонівської імперії, повернула Римській Церкві тимчасові права над Папською державою (володіння Папи були приєднані до Франції) і роль духовного покровителя головних монарших династій Європи [5, 91].

Папство, яке було зв'язане з феодалізмом більш як тисячу років, опиралося встановленню нового буржуазного ладу аж до середини ХІХ ст., коли воно пішло на союз з капіталізмом, коли Церква почала реалізовувати політику тісної інтеграції з суспільствами країн, які, насамперед, залишилися у лоні католицького впливу.

Невдовзі після Віденського конгресу, рішення якого відновлювали передреволюційний порядок в Європі, Римська курія уклала конкордати з урядами

різних країн, зокрема з Баварією (1817 р.), Неаполітанським королівством (1818 р.) тощо. Поряд з досягненим компромісом та визначенням способів взаємодії Церкви і держави, в католицьких країнах до церковної юрисдикції знову відходила народна освіта, добротинність, ведення актів цивільного стану. Конкордати підписувалися престолом навіть з протестантськими державами, зокрема, Прусією (1821 р.), Нідерландами (1827 р.), та православною Росією (1818 р.). Визнання протестантською Прусією “свободи Церкви” по-суті означало її незалежність від світської влади.

Створення молодих національних держав у ХІХ ст. народжувало нове до них ставлення Церкви. Так було, зокрема, у латиноамериканських державах (Мексика, Еквадор, Венесуела, Бразилія), де новостворені держави боролися за незалежність від Іспанії та Португалії, а уряди виступали за відокремлення Церкви від держави. Після незначних вагань Церква визнала зміни, що відбулися в цих країнах і стала на заступництво світських урядів. В Італії, за винятком Папської області, а також у Бельгії, після утворення у 1830 р. окремого Бельгійського королівства вимога незалежної Церкви і була реалізована у гармонійну співпрацю “вільної Церкви і вільної держави” (вислів належить прем’єрові П’ємонту італійцеві, масону графу Каміло Кавуру (1810-1861 рр.)), (цікаво, що під час виборчої кампанії 1991 р. таку ж саму засаду проголосив Президент України Леонід Кравчук) [6, 535].

Теорія “вільної Церкви у вільній державі” забороняє Католицькій Церкві характер публічної влади і передбачає регулювання питань культу загальним правом, ідентифікуючи Церкву з приватними асоціаціями.

Після Великої Французької революції 1789 р. у Європі запанував лібералізм, який мав визначальний вплив на суспільний розвиток аж до Першої світової війни. Лібералізм поділявся на філософський, який відкидав будь-яку опіку, що походила від іншого, надаючи абсолютної свободи розуму, релігійний, який, ґрунтуючись на протестантських вченнях ХVІ ст., відкидав будь-яку видиму владу в Церкві і передбачав свободу індивіда судити речі релігії без вищого на те контролю і, насамкінець, політичний, народжений Французькою революцією, який передбачав домінування форми перейнятого від короля абсолютного уряду, який вбирає в себе і судову і законодавчу влади. У ХІХ ст. зароджуються демократичні європейські держави. На рубежі ХVІІІ – ХІХ ст. на історичну арену поряд з традиційними центрами влади – Папством і світською владою, створюється третій центр – народ, роль якого постійно зростає.

Ліберальні держави зробили спробу ігнорувати ієрархічно і соціально організовану Церкву, що абсолютно не вдалося. Спостерігається також застосування сили з боку ліберальної держави, що проявилось у секуляризації, розпусках чернечих орденів, заборонах здійснювати зовнішній культ, розриві відносин з Апостольським Престолом. Обидва підходи не виправдали себе.

У Франції в процесі становлення та зміцнення буржуазної держави ставлення буржуазії до релігії докорінно змінилося. Збільшення чисельності і зростання ролі найманих робітників, пожвавлення їхньої активності змусили буржуазію зійти з богоганебних позицій і все частіше з повагою говорити про Церкву, її вчення та обряди, все частіше і самим дотримуватися їх. Подібні підходи спостерігалися і в Німеччині, інших країнах, де буржуазія активно виступала проти релігії, культивувала

атеїзм. Життя показало, що зв'язок європейських народів з релігією і Церквою виявився сильнішим ніж державні закони.

Індустріальна революція, яка почалася в Англії, поступово поширювалася по всій Європі. В результаті технічного перевороту почалася пауперизація і зародження робітничого класу внаслідок переміщення сільських жителів у міста. У зв'язку з названими процесами дещо пізніше відбувається своєрідні "втрата Церквою робітничого класу", його рішуче віддалення від християнства. Робітничий клас все більше попадає під вплив соціалістичних ідей, виступає за виборні права, забезпечення права на працю. Особливо це проявилось під час революції 1848 р. у Франції, коли стурбована активними виступами робітників, буржуазія почала шукати захисту у Церкви.

Занепокоєнні новою соціальною ситуацією і падінням моральності у середині XIX ст. окремі єпископи почали задумуватися над створенням нової доктрини Церкви, що зароджувалося у різноманітних європейських рухах.

В період Нового часу державно-церковні правовідносини розвивалися не лише під впливом політичних, національних, інтелектуальних, індустріальних революцій. Церква змушена була відповідати на новий ідеологічний виклик, який появився у вигляді марксизму.

В рік заснування I Інтернаціоналу (1864 р.) папа Пій IX опублікував документ під назвою "Сіллабус", тобто Список найголовніших хибних поглядів сьогодення. Сіллабус наводив 80 хибних поглядів, які підлягали засудженню. Серед них були погляди, які відносилися до сфери церковно-державних відносин, а саме: погляд на державу, як на джерело права, відокремлення Церкви від держави, заперечення необхідності папської держави, що у випадку протиріччя між законами світської і церковної влади, світське право має перевагу перед церковним, засудив соціалістичні ідеї, свободу слова, совісті, тощо [3, 351].

З виходом на історичну арену робітничого класу почалася розробка відповідного робітничого законодавства. Зародження профспілкового руху породило новий суспільний феномен з яким мала рахуватися і держава і Церква, як із християнською демократією (політичний рух).

Провісником християнського соціалізму у Франції виступав аббат Ламенне (1782 – 1854 рр.), який проаналізував підпорядкування робітничого класу Церкві, за новою конституцією 1848 р. у Швейцарії оголошувалася свобода і рівність всіх віросповідувальців, в Англії відбулися перші виступи англійських робітників за всезагальне виборче право, після революції 1830 р. в Бельгії Церква заснувала тут професійні спілки, створила робітничу пресу, здобувши таким чином прихильність великої кількості селян і робітників.

Профспілкове питання перебуває у центрі різноманітних дискусій. У Німеччині, натхненні духом християнства, виникають громадські організації, які стали провісниками майбутніх християнських профспілок (християнський синдикалізм).

Профспілковий рух вимагав і правового регулювання. На появу нового індустріального суспільства, Церква відповідала формуванням нової соціальної доктрини.

15 травня 1891 р. з'являється енцикліка *Rerum Novarum* ("Про нові речі") папи

Лева XIII (1878 – 1903 рр.), присвячена становищу робітників, яка й донині вважається одним з основних документів, де викладено програму Католицької Церкви в галузі соціальної політики. Ця енцикліка мала сильний вплив, вона ознаменувала своєрідний прорив у сучасний світ, оскільки в ній йшлося про значення фізичної праці, про справедливу зарплату для робітників, права на робітничі спілки. Разом з енциклікою *Etevni Patris*, вони визначили соціальну доктрину Католицької Церкви в умовах сучасної цивілізації.

Після I Ватиканського Собору (1869 – 1870 рр.), де було проголошено догму про непогрішимість Папи в питаннях віри та моралі, яка викликала незадоволення європейських урядів, почалася антиклерикальна кампанія, що отримала назву *Kulturkampf*, у своєму німецькому вияві, хоч вона мала місце і в інших країнах. Під приводом “браку культури у духовенства” канцлер Нової Німецької імперії О. Бісмарк так званими “травневими законами” (1873 р.) нав’язує Католицькій Церкві адміністративний і університетський контроль, але зростання ролі німецької соціал-демократії змушує його примиритися з Католицькою Церквою.

Поправки до Конституції Швейцарії 1874 р. були спрямовані проти єзуїтів та монастирів.

У вересні 1870 р. у самого папського уряду відібрали його територію, коли при взятті Риму, італійське військо увійшло в Рим через Ворота Пія. Конфлікт між італійським урядом і папою Пієм IX (1846 – 1878 рр.) розгорівся після того, як Папа відкинув закон про гарантії на анексовані і затверджені шляхом плебісциту папські володіння. У Франції уряд Комба, проводив агресивну антиклериканську політику, яка проявилася у “інвентаризації” націоналізованого церковного майна. У 1905 р. у Франції було проведено закон про відокремлення Церкви від держави, внаслідок чого Конкордат 1801 р. був відмінений, що викликало рішучий опір папи Пія X (1903 – 1914 рр.).

Новий правлячий клас – буржуазія почав відчувати гостру необхідність в релігійному освітленні свого панування. Він звернувся до релігії, тому що лише насильства для упокорення народу було вже не достатньо. Буржуазії знадобилося оживити релігію..., прищепити народу чи по – новому укріпити в народі релігію. Від тепер ставлення буржуазії до релігії почало визначати усвідомлення того, що релігія повинна бути збережена для народу як один з найважливіших засобів погашення революційної активності мас.

Католицька церква та інші конфесії, які дістали впевненість у перемозі над феодалізмом, охоче пішли на примирення з вільнодумцями, що покаялися, та використали для з’ясування своєї зміненої позиції слова священного писання про те, що будь – яка влада – від Бога. Зі зміцненням цього устрою, компроміс між Церквою та класом капіталістів переростає в тісний союз, скерований проти пролетаріату.

При капіталістичному устрої право є головним регулятором суспільних відносин. Але цей устрій за своєю природою є неспроможним завершити початий ним процес секуляризації як самого права, так і суспільного життя загалом. Буржуазне право припускає застосування релігійних норм, що відображають архаїчні суспільні відносини, нерідко відтворює ці норми і забезпечує виконання цих наказів силою державного примусу.

В тих країнах, де буржуазія прийшла до влади в результаті компромісу з дворянством, в державно – церковних відносинах зберігаються елементи феодалізму.

Нерідко закони проголошують релігію головними підвалинами держави, видають панування буржуазії за встановлений Богом порядок, прагнуть навіяти експлуатованим масам, що монарх та уряди несуть відповідальність лише перед Богом. Наприклад, головний закон Ірландії починається словами: "В ім'я пресвятої трійці, від якої йде будь – яка влада і до якої, як до останнього притулку, повинні прагнути всі дії і людей, і держав, ми, народ Ейре, смиренно визнаючи всі наші зобов'язання перед нашим божественним Паном Ісусом Христом..." В тій чи іншій формі звернення до Бога є в преамбулах конституцій багатьох держав. Характерно, що половина з них (Німеччина, Нідерланди, Швейцарія тощо) немає державної релігії, а деякі навіть проголошують свободу совісті.

В інших країнах право проголошує принцип невтручання держави до внутрішньо церковних справ, ізоляція церкви від політичного життя та навіть її повне відокремлення від держави. Але, як свідчать історія та практика нашого часу, класова сутність відносин між державою та Церквою визначається не офіційною формою їх вираження та залежить не від того, чи має їх союз відкритий або завуальований характер. У всіх капіталістичних країнах існує множина ниток, які нерозривно пов'язують релігійні організації з урядовим апаратом. Повсюди буржуазна держава в правових та не правових формах всіляко підтримує релігійну ідеологію та Церкву, а остання намагається впевнити народні маси в непохитності урядового апарату.

Відносини між державою та Церквою в капіталістичному суспільстві офіційно виявляються у декларуванні в правових (частіше за все в конституційних) нормах рівності всіх віровизнань та конфесійних організацій – свободи віровизнання або в правовому визнанні одного з існуючих в країні віровизнань (церков) пануючою релігією (церквою). У низці випадків закони, встановлюючи привілейоване становища будь-якої з релігій, декларують разом з тим і свободу совісті (віровизнання). В законодавстві багатьох країн проголошується відокремлення Церкви від держави.

Загалом у період Нового часу Церква займала оборонну позицію, намагаючись насамперед відновити ідеалізоване минуле. Церква розчаровує своєю стриманістю у ставленні до революцій, за якими вона спостерігала поверхово. Кінець XIX ст. ознаменувався пошуками оновлення в католицизмі і намаганням налагодити співробітництво із західноєвро-пейськими державами, вплив Церкви у яких значно похитнувся.

Період від кінця XIX ст. і до початку Першої світової війни відзначений боротьбою Церкви з модернізмом насамперед у Франції, Англії, Італії. Стосовно відносин держави і Церкви модернізм прагнув примирити Церкву і демократію і побудувати "новий град". Конфронтація католицької Церкви з сучасним світом, очевидно далеким від християнства безперечно відбивалася і на державно-церковних правовідносинах, протиріччя яких довелося розв'язувати в наступну епоху.

Використані джерела:

1. Бодуел Гі. Історія Церкви / пер. з франц. Г. Григорович. – Львів : Свічадо, 2000. – 296 с.

2. Див.: Нагорняк М. М. Концепція парламентської демократії Томаша Масарика // Віче. – 2007. – № 18. – С. 8-11
3. Лозинський С. Г. История папства. – М., 1986. – 382 с.
4. Мудрий Софрон. ЧСВВ. Публічне право Церкви і конкордати. – Івано-Франківська Теологічна Академія, 2002. – 150 с.
5. Великий А. З літопису християнської України. Церковно-історичні радіо лекції з Ватикану / Українська Духовна Бібліотека, тт. I – IX. – Рим : В-во О.О. Василіан, 1968 – 1977. – Т. I, 277 с.; т. II, 277 с.; т. III, 277 с.; т. IV, 279 с.; т. V, 287 с.; т. VI, 286 с.; т. VII, 279 с.; т. VIII, 275 с.; т. IX, 304 с.
6. Архiepиcкoп Ігор Ісічeнкo. Загальна церковна історія. – Х. : Акта, 2001. – 608 с.

Бондаренко В. Д., Андрусішин Б. І. Государственно-церковные правоотношения Нового времени (XVIII – XIX в.).

В статье авторами освещаются генезис отношений государства и Церкви периода Нового времени в контексте попыток модернизма примирить Церковь и демократию и становление новой социальной доктрины.

Ключевые слова: государство, Церковь, государственно-церковные отношения, индустриальное общество, реформы Иосифа II, модернизм, церковное право, Новое время, конкордат, буржуазия, социальная доктрина Церкви.

Bondarenko V. D., Andrusishin B. I. State-church relations of New time (XVIII – XIX century).

The article highlights the genesis of relations between the state and the Church of the New period of time in the context of attempts to reconcile the Church of modernism and democracy and establishment of new social doktrynu.

Keywords: state, church, church-state relations, industrial society, the reforms of Joseph II, Modernism, canon law, new time, a concordat, the bourgeoisie, the social doctrine Church.

Ставроянн С. С.

**Национальный Технический Университет Украины
“Киевский Политехнический Институт”**

**БАХАИ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ:
СОЦИАЛЬНАЯ НАПРАВЛЕННОСТЬ УЧЕНИЯ
И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ**

В статье рассматривается молодая религия – вероучение бахаи, её основные социальные принципы, а также основные особенности религиозной ситуации в современной Украине, возможность развития вероучения бахаи как социального движения.

Ключевые слова: вероучение бахаи, религия, принципы, развитие, государство.

Современное общество сталкивается с различными проблемами: экологический кризис, нехватка природных ресурсов, военные конфликты, СПИД, голод и многие другие. Дальнейшее благополучие и даже выживание человечества зависит во многом от способности осознать грядущие опасности, объединиться для их предотвращения. Нам необходимо поставить интересы общества выше своих собственных. К сожалению, современное рыночное общество формирует потребительский тип мышления, пропаганду наживы, денег и материального благополучия как основной показатель счастья человека. Развитие средств коммуникации, Интернета позволяют